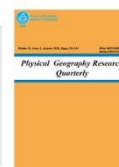




Institute of Geography



Research Paper

Explanation of the spatial organization of the settlement system with an emphasis on the role of oil industry the Case study of Khuzestan provinc

Keramatollah Ziari ^{a*}, Mohsen Kalantari ^b, Saeed Zanganeh Shahraki ^a, Yaser Alipour ^a

^a. Department of Human Geography, Faculty of Geography, University of Tehran, Tehran

^b. Department of Human Geography, Faculty of Earth Sciences, Shahid Beheshti University, Tehran

ARTICLE INFO

Keywords:

Spatial Organization,
Settlement System,
Oil Industry,
Khuzestan Province.



Received:

1 July 2022

Received in revised form:

3 September 2022

Accepted:

4 November 2022

pp. 171-191

ABSTRACT

The present study is aimed at explaining the spatial organization of the Khuzestan province system Settlement with emphasis on the role of oil. Oil has been the primary mechanism of formation of the Khuzestan Space organization for the last hundred years and has influenced other mechanisms. It is seen primarily as urbanization and polarization of population and activity. In the analytical field, firstly, using the spatial organization analysis models such as the class difference model and the nearest neighborhood model as well as the first urban indicators, the spatial organization of Khuzestan province is examined, and then to measure the impact of oil on the spatial organization. Housing System of Khuzestan Province Indicators their spatial distribution maps were prepared and analyzed in the form of three selected economic, social and physical variables. A system of information flows and communications and services and population movements under the influence of state bureaucracy have divided the province into the eastern and western or the oil and non-oil divisions. Spatial disequilibrium patterns in the Khuzestan province's oil-affected Settlement system in urban areas, severe imbalances in urban hierarchies, the weak role of middle cities, and thus the concentration of services commensurate with the distribution of deprived and marginalized populations of marginal and marginal cities. The spatial balance in the villages is the emptying of the villages in the eastern half of the province and the concentration of large villages in the western half.

Citation: Ziari, K., Kalantari, M., Zanganeh Shahraki, S., & Alipour, Y. (2022). Explanation of the spatial organization of the settlement system with an emphasis on the role of oil industry the Case study of Khuzestan provinc. *Journal of Geographical Urban Planning Research*, 10 (3), 171-191.

 <http://doi.org/10.22059/JURBANGEO.2020.288055.1155>

* . Corresponding author (Email: rasol_heidary@kashanu.ac.ir)

Copyright © 2022 The Authors. Published by University of Tehran. This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Extended abstract

Introduction

The production of space is influenced by economic, social, environmental, and other factors that change the way it responds to these conditions. Consequently, the specificity of the space produced in countries with oil-based economies and, in other words, rentier countries, will differ from those in non-oil countries. In a way that in oil-related cities due to completely different economic and social conditions, the increase in oil revenue from these countries, especially in the mid-twentieth century, has led to the concentration of capital and the subsequent growth of cities and so on. The increase in infrastructure, the process of construction, and the formation of regulated laws have brought these cities into a new phase (Witlox and Derudder, 2007,13). The Gulf states are examples of the lengths of urban space evolution. Compared to the West, it has declined (while the corresponding evolution in European cities from the late Middle Ages to the Middle Ages) If the first wave of urbanization in Qatar in the second half of the twentieth century coincided with the discovery of oil and the accumulation of hidden capital in its cities, including Doha (Wiedmann et al.2012), with the discovery of oil, the type of residence and urbanization has also undergone major changes. French researcher Ms Pauline Lavanye, whose dissertation on Cities and Companies of Iran and the British Oil Company, argues: "Modernity has come to Iran through Khuzestan and through modern urbanization. Because there was no new urbanization before, and this kind of urbanization was created by the establishment of the oil industry. Urbanization has a non-liaison relationship with its surrounding area and in other words new urbanization is largely conditional. Is imposed and alienated (Costello, 181368) Spatial Analysis of Variables and Indicators of Measuring the Impact of Oil Industry on the Spatial Organization of the Housing System of Khuzestan Province

Methodology

Extent of the study area from both the lack of cooperation of the Ministry of Petroleum and the confidentiality of statistics, on the other hand, led to consider indices that are directly related to the oil industry and oil activities, and in particular, the statistics and information needed from other sources. It is analytical. Theoretical perspectives and previous studies in this area and the Ministry of Petroleum documents on the designation of oilfield areas in the field of descriptive studies are used. And in the analytical field, firstly, using the spatial organization analysis models such as the class difference model and the closest neighborhood model as well as the first urban indicators, the spatial organization of Khuzestan province is examined, and then to assess the impact of oil on the organization. Space of Khuzestan Provincial Settlement Indicators: Percentage of Settlement - Number of International and Domestic Provinces - Unemployment Rate - Number of Residents Abandoned - Residence Ownership - Number of Active Sports Clubs in Khuzestan Province Industry is selected in three economic, social and physical variables The maps of their spatial distribution in the environment (Arc GIS) were prepared and analyzed. The study area is Khuzestan province with an area of 64057 km² in southwestern Iran near the Persian Gulf of Arvand River and is the center of Iranian oil extraction. The province consists of 27 cities, 67 districts, 76 cities and 144 villages to study the role of oil in the Khuzestan province's oil-rich southern areas such as Masjed Soleiman, Abadan, Ahvaz, Aghajari and Omidieh Haftkel. The non-oil areas of the province have also been affected by the oil industry, which has been addressed in this study.

Results and discussion

Based on the analysis of the presented models and their analysis, it was found that the provincial spatial organization has been disrupted and disorganized and the spatial balance has been intensified. This section seeks to answer the main research question to what extent. Khuzestan province's spatial

organization imbalance due to oil industry impacts and how oil industry flow has caused spatial imbalance in Khuzestan province

The state is at the heart of the issues of spatial inequality because of its multifunctional nature, because the spatial dominance of the state can provide constraints and opportunities to form a particular behavior such as changing the pattern of production and consumption in the population under its control. Bring. In fact, the government has exacerbated inequality in the provincial space agency by monopolizing oil revenues and allocating resources to specific areas in Khuzestan province. Services and facilities, equipment and facilities dedicated to the oil-rich areas on a wider scale to the provincial capital such as: airports, sports clubs, universities, schools, hospitals, and the transfer of residential properties to their employees and large industrial corporations play an important role in The polarization of population and activity has resulted in the division of the province into northern and southern halves. However, in another subdivision, this can be seen in the province's division into two eastern halves (dependent on oil industry activities) and western halves (dependent on water and soil resources).

Conclusion

In general, the effects of oil on Khuzestan spatial organization can be explained in several sections. Dividing the province into oil and non-oil divisions and continuing agricultural activities as an effective weighting for space equilibrium. The activities of the oil industry in the field of

clubs, the construction of sports fields, the holding of league and division competitions through national and national networks and the absence of such activities in non-oil areas have affected the polarization of the population. Increasing unemployment in oil-rich areas and emptying of villages in these areas are significantly related to oil industry activities and services (employment-oil relationship).

Construction and development of universities, research institutes, schools, stadiums, airports and airports, refineries and so on. Concentration of population and economic activity on the margins of these locations highlight the role of physical factors in the integration of space and consequently The balance has resulted in the province's spatial imbalance. Government involvement in the construction of settlements, as well as the migration of jobseekers to oil-rich areas, have reduced the percentage of residential ownership and exacerbated the spatial-social inequality in the province.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the scientific consultants of this paper.

تبیین سازمان فضایی نظام سکونتگاهی با تأکید بر نقش صنعت نفت مطالعه موردی: استان خوزستان

کرامت اله زیاری^۱ - گروه جغرافیا انسانی، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، تهران
محسن کلانتری - گروه جغرافیا انسانی، دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید بهشتی، تهران
سعید زنگنه شهرکی - گروه جغرافیا انسانی، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، تهران
یاسر عالی پور - گروه جغرافیا انسانی، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، تهران

چکیده

پژوهش حاضر به منظور تبیین سازمان فضایی نظام سکونتگاهی استان خوزستان با تأکید بر نقش نفت به نگرارش در آمده است. نفت مکانیزم اولیه شکل‌دهی سازمان فضایی خوزستان در یک‌صد سال گذشته است و مکانیزم‌های دیگر فضا ساز را تحت تأثیر قرار داده است. و تبلور فضایی آن به صورت نخست شهری و قطبی شدن جمعیت و فعالیت دیده می‌شود. روش تحقیق به دو صورت توصیفی و تحلیلی است. استفاده از دیدگاه‌های نظری و مطالعات پیشین در این زمینه و اسناد وزارت نفت در حوزه مطالعات توصیفی است. و در زمینه تحلیلی نیز، ابتدا با استفاده از مدل‌های تحلیل سازمان فضایی مانند مدل حد اختلاف طبقه‌ای و مدل نزدیک‌ترین همسایگی و شاخص‌های نخست شهری به بررسی سازمان فضایی استان خوزستان پرداخته می‌شود، و سپس جهت سنجش تأثیر نفت بر سازمان فضایی نظام سکونتگاهی استان خوزستان شاخص‌هایی در قالب سه متغیر اقتصادی، اجتماعی و کالبدی انتخاب شده، نقشه‌های توزیع فضایی آن‌ها تهیه و مورد تحلیل قرار گرفتند. نظامی از جریان اطلاعات و مبادلات و ارتباطات و خدمات و حرکت‌های جمعیتی تحت تأثیر بوروکراسی دولتی (اقتصاد سیاسی) باعث تقسیم استان به دو نیمه شرقی و غربی یا دو بخش نفتی و غیرنفتی شده است. نمودهای عدم تعادل فضایی در نظام سکونتگاهی استان خوزستان تحت تأثیر نفت در شهرها به صورت نخست شهری شدید، عدم تعادل در سلسله‌مراتب شهری، نقش ضعیف شهرهای میانی و در نتیجه تمرکز خدمات متناسب با توزیع جمعیت محرومیت مناطق حاشیه‌ای و مهاجر فرستی شهرهای حاشیه‌ای و نمود عدم تعادل فضایی در روستاها خالی شدن روستاها در نیمه شرقی استان و تمرکز روستاهای بزرگ در نیمه غربی می‌باشد.

اطلاعات مقاله

واژگان کلیدی:

سازمان فضایی، نظام سکونتگاهی، صنعت نفت، استان خوزستان.



تاریخ دریافت:

۱۴۰۱/۰۴/۱۰

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۱/۰۶/۱۲

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۱/۰۸/۱۳

صص. ۱۹۱-۱۷۱

استناد: زیاری، کرامت اله؛ کلانتری، محسن؛ زنگنه شهرکی، سعید و عالی پور، یاسر. (۱۴۰۱) تبیین سازمان فضایی نظام سکونتگاهی با تأکید بر نقش صنعت نفت مطالعه موردی: استان خوزستان. *مجله پژوهش‌های جغرافیای برنامه‌ریزی شهری*، ۱۰(۳)، ۱۹۱-۱۷۱.

 <http://doi.org/10.22059/JURBANGEO.2020.288055.1155>

مقدمه

سکونتگاه‌ها تجسم و تبلور فضایی ایفای نقش‌های اساسی انسان می‌باشند که در چارچوب روابط متقابل انسان و محیط و برحسب شرایط محیط طبیعی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، سیاسی و اداری و تاریخی سازمان می‌یابند سازمان‌دهی فضا همواره به دنبال ارائه چارچوبی منطقی برای دریافت اصول حاکم بر ساختار و کارکرد فضا و درک خصیصه‌های آن بود تا از آن طریق صورت‌بندی فعلی و جلوه‌های فضایی موجود تحلیل شده و همچنین روندهای مشابه پیش‌بینی و برنامه‌ریزی شود. سازمان فضایی عبارت است از ترتیب و توزیع نظام‌یافته واحدهای یک مجموعه در فضا در راستای عملکردهای مجموعه (معصومی اشکوری، ۱۳۸۸: ۲۴). سازمان فضایی به‌عنوان یکی از موضوعات اصلی جغرافیا بر چگونگی شناخت و سازمان‌دهی فضای جغرافیایی که در آن فعالیت‌های انسانی رخ می‌دهد تمرکز می‌کند و موجب ایجاد ساختارهای فضایی می‌شود (jiaoe wang, 2017: 1). فضای هر دوران بازتاب پدیداری شکل‌بندی‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی خاص آن دوران است. بدون شک هر سازمان فضایی را می‌توان یک سیستم فضایی شناخت که عناصر و منشأ تشکیل‌دهنده آن و عمل متقابلی که بین اجزا این داده‌ها انجام می‌گیرد با سایر فضاهای خاص مشابه نیستند (باوو، ۱۳۸۶: ۱۶۵). تولید فضا تحت تأثیر مؤلفه‌های اقتصادی، اجتماعی، محیطی و ... است که به فراخور شرایط و در قالب این شرایط تغییر وضعیت می‌دهند. به تبع آن، ویژگی فضای تولیدشده در کشورهایی با اقتصاد مبتنی بر نفت و به‌بیان دیگر کشورهای رانته با تولید فضا در کشورهای غیرنفتی متفاوت خواهد بود. به‌گونه‌ای که در شهرهای مربوط به کشورهای نفتی با توجه به شرایط کاملاً متفاوت مؤلفه‌های اقتصادی و اجتماعی، افزایش درآمد این کشورها در اثر کشف نفت، به‌ویژه در دهه‌های میانی قرن بیستم موجب تمرکز سرمایه و رشد روزافزون شهرها و به دنبال آن افزایش زیرساخت‌ها، روند ساخت‌وسازها و شکل‌گیری قوانین مدون، این شهرها را وارد مرحله جدیدی می‌کند (Witlox & Derudder, 2007: 13).

کشورهای حوزه خلیج فارس به‌عنوان نمونه‌هایی محسوب می‌شوند که طول سیر زمانی تحول فضای شهری در آن‌ها در مقایسه با غرب تقلیل پیدا کرده است (درحالی‌که دوره تحول متناظر در شهرهای اروپایی از اواخر دوره وسطی تا دوره مدرن به طول انجام رسیده است) چنانچه در کشور قطر نخستین موج شهرنشینی در نیمه دوم قرن بیستم مقارن با کشف نفت و انباشت سرمایه‌های نهفته در شهرهای آن از جمله دوحه بوده است (wiedmann et al, 2012). با کشف نفت، نوع سکونت و شهرنشینی نیز دچار تغییرات اساسی شد. خانم پولین لاوانیه پژوهشگر فرانسوی، که رساله تحصیلی وی در خصوص شرکت شهرها شرکت نفت ایران و انگلیس بود معتقد است: «ورود مدرنیته به ایران از طریق خوزستان بوده و از راه همان شهرسازی نوین. زیرا پیش از آن شهرنشینی نوین وجود نداشته و این نوع شهرنشینی با استقرار صنعت نفت ایجاد شده است وینست فرانسیس کاستلو معتقد است که رشد سریع جمعیت شهرنشین خاورمیانه-شامل جمعیت شهرنشین خوزستان- طی سده گذشته به‌طور عمده به دلیل اثرگذاری عوامل برون‌زا بوده است. در نتیجه جمعیت شهرنشین با منطقه پیرامونی خود رابطه‌ای غیر اندام‌وار پیدا کرده و به بیانی دیگر شهرنشینی جدید به‌طور عمده مشروط. تحمیلی و از خودبیگانه است (کاستلو، ۱۳۶۸: ۱۸).

در زمینه ساختار و سازمان فضایی و سازمان‌یابی فضا مطالعات گسترده‌ای صورت گرفته است اما با توجه به ماهیت تحقیق حاضر که به بررسی نقش نفت در سازمان‌یابی فضایی سکونتگاه‌ها می‌پردازد به نظر می‌رسد این موضوع دغدغه جهانی نبوده است و یا اینکه اندیشمندی از مکتب ساختارگرایی از دیدگاه وابستگی و توسعه وابسته به بحث پرداخته‌اند؛ گیلبرت وپتسی هیلی درباره وابستگی به اقتصاد نفت و شبکه اقتصاد جهانی در کشور ونزوئلا مطالعاتی داشته‌اند

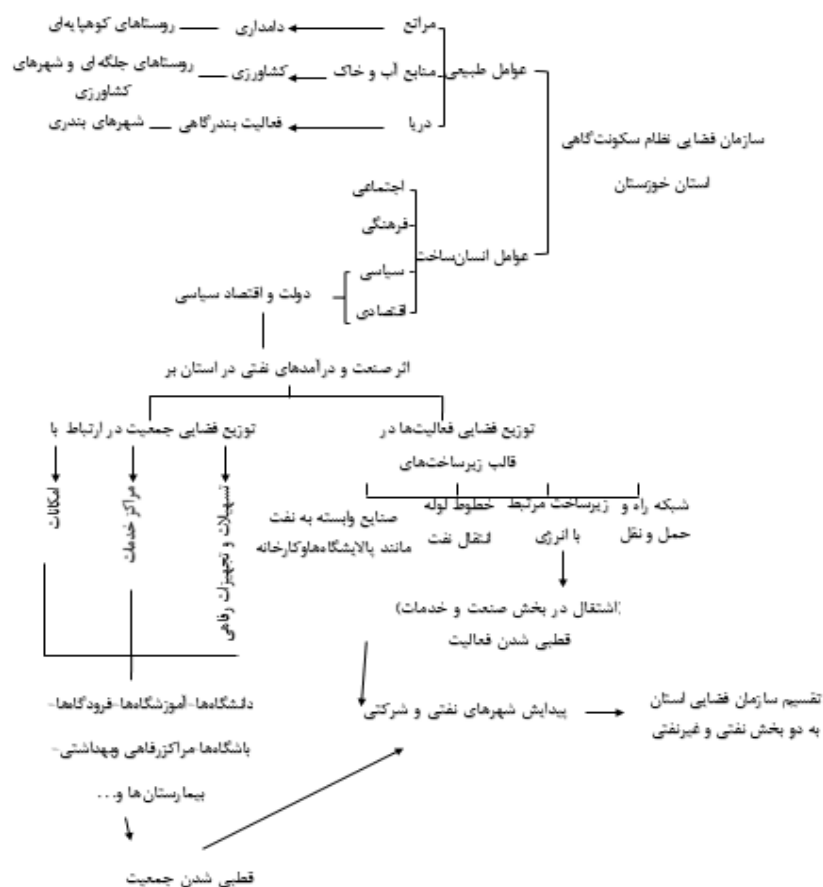
(Gilbert & healey, 1985:4). کشف نفت و انباشت سرمایه و پیامد آن یعنی شهرنشینی در کشورهای حاشیه خلیج فارس مورد توجه صاحب نظران قرار گرفته است (Wiedmann, 2012:11; Witlox & Derudder, 2007: 36). بررسی نیازها و شرایط شهری در کشورهای نفت خیز آفریقا با استفاده از نظریه امپریالیسم و گسترش سرمایه داری استعماری عنوان مقاله ای است که در سال ۲۰۱۴ منتشر شده است (Noah Echa Attah, 2014:1). تحلیل و تبیین تأثیرات صنعت نفت بر ساختار فضایی شهرآبادان (قادری، ۱۳۹۶) و همچنین بررسی تاریخی تأثیر نفت بر ساختار اجتماعی مناطق نفت خیز جنوب نمونه موردی مسجدسلیمان (قاسمی، ۱۳۹۴) مقالاتی می باشند که در زمینه تأثیر صنعت نفت بر سازمان فضایی استان مورد استفاده قرار گرفته اند. تحلیلی بر شناخت الگوی گسترش فضایی-کالبدی در شهرهای نفت خیز مطالعه موردی شهرآبادان (بشارتی فر، ۱۳۹۷)، یکی از آخرین مقالات به نگارش درآمده در زمینه نحوه توسعه کالبدی شهرآبادان تحت تأثیر صنعت نفت بوده است.

بنابراین پژوهش حاضر که به منظور تبیین نقش نفت در سازمان فضایی نظام سکونتگاهی استان خوزستان به نگارش درآمده است به دنبال پاسخ گویی به این پرسش هاست که سازمان فضایی نظام سکونتگاهی استان خوزستان چگونه است - آیا عدم تعادل در سازمان فضایی استان خوزستان وجود دارد- تا چه اندازه عدم تعادل فضایی استان خوزستان ناشی از تأثیرات صنعت نفت بوده است- جریان نفت و درآمدهای دولتی ناشی از صنعت نفت چگونه موجب عدم تعادل فضایی در نظام سکونتگاهی استان خوزستان شده است

مبانی نظری

پژوهش حاضر که به منظور تبیین نقش نفت در سازمان فضایی نظام سکونتگاهی استان خوزستان انجام گرفته است ارتباط مستقیم با نقش دولت در ایجاد و توسعه سکونتگاهها دارد و در پی تبیین این موضوع است که دولت از طریق انحصار نفت و کسب درآمدهای سرشار نفتی در پیوند با سرمایه داری ملی و جهانی سازمان یابی فضایی استان خوزستان را شکل داده اند. بر این اساس ترکیبی از نظریات اقتصاد سیاسی و دولت و شهرنشینی و رژیم های شهری را به عنوان چارچوب نظری پژوهش در نظر می گیرد. ارتباط اداری و سیاسی یکی از مهم ترین عوامل شکل دهنده ارتباط فضایی و یکپارچگی سکونتگاهها محسوب می شود. جریان بودجه و تصمیمات مسئولان نظام بروکراسی حاکم و سلسله مراتب ناشی از آن از مهم ترین عوامل تأثیرگذار در شکل گیری ارتباط فضایی و یکپارچگی سکونتگاههای بشری محسوب می شود. هدف اقتصاد سیاسی فضا، کشف الگوهای فضایی فرایند تولید، توزیع، مصرف و نقش دولت و گروهها و طبقات اجتماعی در شکل بخشی به این الگوها است. یکی از ویژگی های مثبت متفکرانی که کم و بیش به دیدگاه مکتب اقتصاد سیاسی فضا تعلق دارند، پذیرش این حقیقت است که نظریه در مجموع و نظریه شهر و شهرنشینی [از دیدگاه اقتصاد سیاسی فضا] به صورت فرایندی است (پیران، ۱۳۷۰: ۷۸) نظریه دولت و شهرنشینی مفهوم «دولت حاکم. دولت کارگزار. کارفرما» را مطرح می کند و معتقد است دولت هم برای انجام امور کارگزاری، هم برای تصدی گری امور کارفرمایی و هم برای اعمال حاکمیت خود به پایگاه های شهری بر استقرار عناصر و عوامل خود نیازمند است. به همین دلیل، برای رسیدن به اهداف عملیاتی خود در هر سه حوزه، ناگزیر از تقویت و افزایش تعداد شهرها است (رهنمایی، ۱۳۸۸: ۱۵۴). دولت به واسطه ماهیت چند عملکردی اش در کانون مباحث نابرابری های فضایی قرار دارد نظریه رژیم های شهری، ترکیبی از نظریه های اقتصاد سیاسی و نظریه های کثرت گرایی قدرت است (Dowding, 2001:7). بر اساس نظر استون رژیم شهری عبارت است از آرایشی که میان دولت و بازار رابطه برقرار می شود. رژیم شهری گروه غیررسمی (غیردولتی) و در عین حال با ثبات

است که به منابع نهادی (نهادهای دولتی لازم دسترسی دارد و از این راه قادر است بر فرایند تصمیم‌گیری شهری به شکل پایدار اثر بگذارد (مشکینی، ۱۳۹۲: ۹۱). بدیهی است که در این پژوهش به نقش دولت در ایجاد و توسعه سکونتگاه‌ها توجه ویژه‌ای شده است و نظریه اقتصاد سیاسی را به‌عنوان چارچوب نظری پژوهش انتخاب نموده است



شکل ۱. مدل مفهومی نفت و سازمان فضایی نظام سکونتگاهی استان خوزستان

روش پژوهش

گسترده‌گی محدوده مورد مطالعه از یکسو وعدم همکاری وزارت نفت و محرمانه بودن آمارها از سوی دیگر موجب گردید تا شاخص‌هایی در نظر گرفته شوند که املا به‌طور مستقیم به صنعت نفت و فعالیت‌های نفتی ارتباط داشته باشند و ثانیاً آمارها و اطلاعات مورد نیاز از منابعی دیگر به دست آیند. روش تحقیق به دو صورت توصیفی و تحلیلی است. استفاده از دیدگاه‌های نظری و مطالعات پیشین در این زمینه و اسناد وزارت نفت در مورد تعیین حوزه مناطق نفت‌خیز در حوزه مطالعات توصیفی است. و در زمینه تحلیلی نیز، ابتدا با استفاده از مدل‌های تحلیل سازمان فضایی مانند مدل حد اختلاف طبقه‌ای و مدل نزدیک‌ترین همسایگی و همچنین شاخص‌های نخست شهری به بررسی سازمان فضایی استان خوزستان پرداخته می‌شود، و سپس جهت سنجش تأثیر نفت بر سازمان فضایی نظام سکونتگاهی استان خوزستان شاخص‌های: درصد شهرنشینی - تعداد فرودگاه‌های بین‌المللی و داخلی استان - نرخ بیکاری - تعداد آبادی‌های خالی از سکنه - درصد مالکیت محل سکونت - تعداد باشگاه‌های ورزشی فعال استان خوزستان در لیگ برتر - توزیع تعداد شاغلین و کارگاه‌های صنعتی در قالب سه متغیر اقتصادی، اجتماعی و کالبدی انتخاب شده، نقشه‌های توزیع فضایی آن‌ها در محیط (Arc GIS)

تهیه و مورد تحلیل قرار گرفتند.

جدول ۱. شاخص‌های سنجش تأثیر نفت بر سازمان فضایی نظام سکونتگاهی استان خوزستان

شهر	درصد شهرنشینی	نرخ بیکاری درصد	تصرف محل سکونت درصد	فرودگاه بین‌المللی (تعداد)	باشگاه‌های ورزشی لیگ برتری (تعداد)	آبادی‌های خالی از سکنه (درصد)
آبادان**	۸۴	۱۵/۱	۵۲/۲	۱	۵	۴۱
آغاچاری**	۶۷	۱۶/۱	۶۶	۰	۲	۵۳
امیدیه**	۷۶	۱۶	۴۹/۵	۱	۴	۴۵
اندیکا	۸	۲۰	۷۸/۴	۰	۰	۴۰
اندیمشک	۸۷	۱۷	۶۱	۰	۰	۴۶
اهواز**	۹۱	۱۲/۴	۵۰/۲	۱	۵	۳۶
ایذه	۶۲	۱۷	۶۶/۱	۰	۰	۳۰
باغملک	۴۵	۱۲/۴	۷۳/۸	۰	۰	۳۵
باوی	۷۱	۱۶/۱	۶۷/۱	۰	۰	۲۶
ماهشهر**	۹۳	۱۲/۲	۵۵	۱	۳	۶۵
بهبهان	۷۷	۱۵/۱	۶۵	۰	۱	۳۷
حمیدیه	۴۱	۱۶	۶۴	۰	۰	۲۸
خرمشهر	۷۹	۹/۳	۵۲/۲	۰	۰	۴۸
دزفول	۷۲	۱۲/۳	۶۴	۱	۰	۴۰
دشت آزادگان	۶۴	۱۷/۵	۶۹	۰	۰	۵۲
رامشیر	۵۰	۱۶/۱	۶۸	۰	۰	۲۸
رامهرمز	۶۵	۱۲/۴	۶۶	۰	۰	۳۰
شادگان	۳۷	۱۶	۷۲/۷	۰	۰	۲۴
شوش	۵۱	۱۱	۶۸/۲	۰	۰	۲۸
شوشتر	۶۳	۱۸	۶۸/۳	۰	۰	۲۶
کارون	۵۳	۱۲/۴	۶۸/۱	۰	۰	۳۷
گتوند	۶۷	۱۷/۶	۶۵/۵	۰	۰	۳۰
لالی**	۴۸	۲۱/۴	۶۶/۶	۰	۰	۴۰
مسجدسلیمان*	۹۰	۲۲/۷	۸۴/۴	۰	۲	۴۳
هفتکل**	۷۱	۲۱/۵	۶۴	۰	۰	۶۳
هندیجان	۷۷	۸	۶۳	۰	۰	۴۶
هویزه	۶۰	۱۲	۶۵	۰	۰	۴۴

(**شهرهای نفت خیز با این نماد معرفی شده‌اند) وجود میدان‌ها نفتی، خطوط انتقال نفت، منازل شرکت نفت، پالایشگاه‌ها و تأسیسات نفتی، دلیل انتخاب شهرهاست.

محدوده مورد مطالعه

محدوده مورد مطالعه استان خوزستان است که با مساحت ۶۴۰۵۷ کیلومترمربع در جنوب غربی ایران در جوار خلیج فارس و اروند رود قرار دارد و مرکز استخراج نفت ایران است. این استان از ۲۷ شهرستان، ۶۷ بخش و ۷۶ شهر و ۱۴۴ دهستان تشکیل شده است برای مطالعه نقش نفت در نظام سکونتگاهی استان خوزستان مناطق نفت خیز جنوب مانند مسجدسلیمان، آبادان، اهواز، آغاچاری و امیدیه هفتکل و ... مورد بررسی قرار گرفته است. البته مناطق غیرنفتی استان نیز از صنعت نفت تأثیر پذیرفته‌اند که در این پژوهش مورد مطالعه قرار گرفته‌اند.

یافته‌ها

الف) بررسی مدل‌های تحلیل سازمان فضایی و انطباق آن با سازمان فضایی سکونتگاه‌های استان خوزستان
در ابتدا با طرح این پرسش که سازمان فضایی نظام سکونتگاهی در استان خوزستان چگونه است و اینکه آیا در این سازمان فضایی عدم تعادل وجود دارد به تبیین و تحلیل سه مورد از مدل‌های تحلیل فضایی اشاره می‌شود.

-الگوی نخست شهری

الگوی نخست شهری یا به بیان آلن گیلبرت «برتری شهری» (گیلبرت و گالگر، ۱۳۷۵، ۶۲) و یا بیان حسین شکوئی «شهر انگلی». (شکوئی، ۱۳۷۴، ۲۸۷)، مارک جفرسون، ابداع‌کننده این تئوری معتقد است که شهر رهبری کننده یک کشور در مجموع یکپارچه و بزرگ بوده و بیانگر مشخصات فرهنگی و ملی مردم آن کشور است.

جدول ۲. میزان نخست شهری خوزستان

شاخص	فرمول	اجزای فرمول	میزان نخست شهری خوزستان	توضیحات
شاخص نخست شهری	$UPI = \frac{P_1}{P}$		$\frac{3554205}{1192439} = 2/98$	هرچه مقدار عددی این شاخص بیشتر باشد نشان‌دهنده میزان بالاتر نخست شهری یا
شاخص دو شهر	$ICI = \frac{P_1}{P_2}$		$\frac{1192439}{323019} = 3/69$	بزرگ‌سری در منطقه یا کشور موردبررسی است. در
شاخص کینزبرگ	$ICI = \frac{P_1}{P_2 + P_3 + P_4}$	P جمعیت کل شهری	$\frac{1192439}{848229} = 1/09$	شاخص چهار شهر، اگر مقدار عدد به‌دست‌آمده بین ۰/۶۵ و ۱ باشد فوق
شاخص مهتا	$MI = \frac{P_1}{P_1 + P_2 + P_3 + P_4}$	P ₁ جمعیت شهر اول P ₂ جمعیت شهر دوم P ₃ جمعیت شهر سوم P ₄ جمعیت شهر چهارم	$\frac{1192439}{2040668} = 0/58$	برتری، بین ۰/۵۴ تا ۰/۶۵ برتری، بین ۰/۴۱ تا ۰/۵۴ مطلوب و کمتر از ۰/۴۱ نخست شهری کمترین را نشان می‌دهد.
شاخص موماو و الوصایی	$MAI = \frac{P_1 + P_2}{P_3 + P_4}$		$\frac{1515458}{525210} = 2/88$	

میزان نخست شهری خوزستان

(فرهودی و همکاران، ۱۳۸۸: ۵۹)

-تحلیل مورفولوژیک نظام شهری

از آنجایی که الگوهای مختلف رتبه - اندازه تنها به ارزیابی توزیع اندازه شهرها می‌پردازند (عظیمی، ۱۳۸۰: ۲۷۳). لازم است توزیع فضایی و جغرافیایی شهرها بر پهنه سرزمین نیز موردبررسی قرار گیرد. برای تعیین نوع زندگی سکونتگاه‌ها از روش «تحلیل نزدیک‌ترین همسایگی» استفاده می‌کنیم این روش نهایتاً ضریبی به نام RN (میزان مجاورت) را ارائه می‌دهد که بین صفر و ۲/۱۵ متغیر بوده و نحوه پراکندگی و تصادفی بودن سکونتگاه‌ها را نشان می‌دهد این شاخص پراکندگی سکونتگاه‌ها از طرح ناحیه جدا از عوامل موثر در شکل‌گیری آن بیان می‌کند و در نتیجه آن هر چقدر مقدار

RN به صفر نزدیکتر باشد، نشانگر الگوی توزیع متراکم و خوشه‌ای و هر چه به ۲/۱۵ نزدیکتر باشد نشانگر الگوی توزیع منظم و عدد یک نیز بیان‌کننده الگوی تصادفی توزیع سکونت‌گاه‌هاست. مراحل اندازه‌گیری RN به شرح زیر است (صدر موسوی و طالب‌زاده، ۱۳۸۸: ۱۴۸).

الف) ابتدا فاصله هر سکونت‌گاه شهری را از نزدیک‌ترین همسایه آن بدون در نظر گرفتن طبقات شهرها اندازه‌گیری می‌کنیم

ب) محاسبه میانگین فواصل به دست آمده از طریق فرمول زیر:

$$Dobs = \frac{\sum D}{N}$$

D = فاصله سکونتگاه‌ها

N = تعداد اندازه‌گیری

$$Dobs = \frac{2161}{76} = 28/43$$

ج) به دست آوردن مقدار متوسط توزیع تصادفی از طریق فرمول مربوطه

$$Dran = 0.5 \sqrt{\frac{A}{N}}$$

A = مساحت حوزه

$$Dran = 0.5 \sqrt{\frac{64057}{76}} = 14/515$$

$$RN = \frac{Dobs}{Dran} = \frac{28/43}{14/515} = 1/96$$

د) محاسبه شاخص نزدیک‌ترین همسایگی (RN) از طریق ۱/۹۶ می‌باشد که بیانگر الگوی پراکندگی تصادفی و متماایل به منظم است. این امر می‌تواند ناشی از تبدیل روستاهای بزرگ به شهر در نیمه غربی استان و در نیمه شرقی استان ایجاد شهرهای نفتی توسط دولت و احداث شهرک‌هایی در فاصله نزدیک به این شهرها به جهت ضرورت حاکمیت دولت در مناطق نفت‌خیز افزایش تعداد شهرها را علیرغم نسبت پایین جمعیت شهرنشین (۲۵ درصد جمعیت شهرنشین) در این بخش از استان در پی داشته است.

-تعیین سلسله‌مراتب شهری با استفاده از مدل حد اختلاف طبقه‌ای

روش عملی، با استفاده از فرمول‌های آماری به‌ویژه با بیشترین تعداد جمعیت و یا کمترین قابل اجرا می‌باشد (حکمت نیا و موسوی، ۱۳۸۵: ۱۸۸). ساختار کلی مدل به شرح زیر است:

مرحله اول تعیین دامنه نوسان جمعیتی شهرها

$$R = \text{Max}(p) - \text{Min}(p)$$

مرحله دوم تعیین تعداد طبقات با استفاده از فرمول استور جس:

$$K = 1 + 3/3 \text{ Log } N$$

مرحله سوم: تعیین میزان حد اختلاف طبقه‌ای:

$$H = R/K$$

مرحله چهارم: تشکیل ماتریس و تقسیم‌بندی شهرها

جدول ۳. تعیین سلسله‌مراتب شهری با استفاده از مدل حد اختلاف طبقه‌ای سال ۱۳۳۵

ردیف	گروه جمعیت	تعداد شهر	درصد	شهر
۱	۲۲۶۰۸۵-۱۸۱۹۳۷	۱	۶/۶۶	آبادان
۲	۱۳۷۷۸۹-۱۸۱۹۳۷	-----	-----	-----
۳	۹۳۶۴۱-۱۳۷۷۸۹	۱	۶/۶۶	اهواز
۴	۴۴۱۴۸-۹۳۶۴۱	۲	۱۳/۳۴	مسجدسلیمان-دزفول
۵	۵۳۴۵-۴۴۱۴۸	۱۱	۷۳/۳۴	سایر شهرها
مجموع		۱۵	۱۰۰	

جدول ۴. تعیین سلسله‌مراتب شهری با استفاده از مدل حد اختلاف طبقه‌ای سال ۱۳۹۵

ردیف	گروه جمعیت	تعداد شهر	درصد	شهر
۱	۱۰۱۵۶۸۹-۱۱۸۴۷۸۸	۱	۱/۳۱	اهواز
۲	۸۴۶۵۹۰-۱۰۱۵۶۸۹			
۳	۶۷۷۴۹۱-۸۴۶۵۹۰			
۴	۵۰۸۳۹۲-۶۷۷۴۹۱			
۵	۳۳۹۲۹۳-۵۰۸۳۹۲			
۶	۱۷۰۱۹۴-۳۳۹۲۹۳	۲	۲/۶۳	آبادان-دزفول
۷	۱۰۹۵-۱۷۰۱۹۴	۷۳	۹۵/۶۳	سایر شهرها
مجموع		۷۶	۱۰۰	

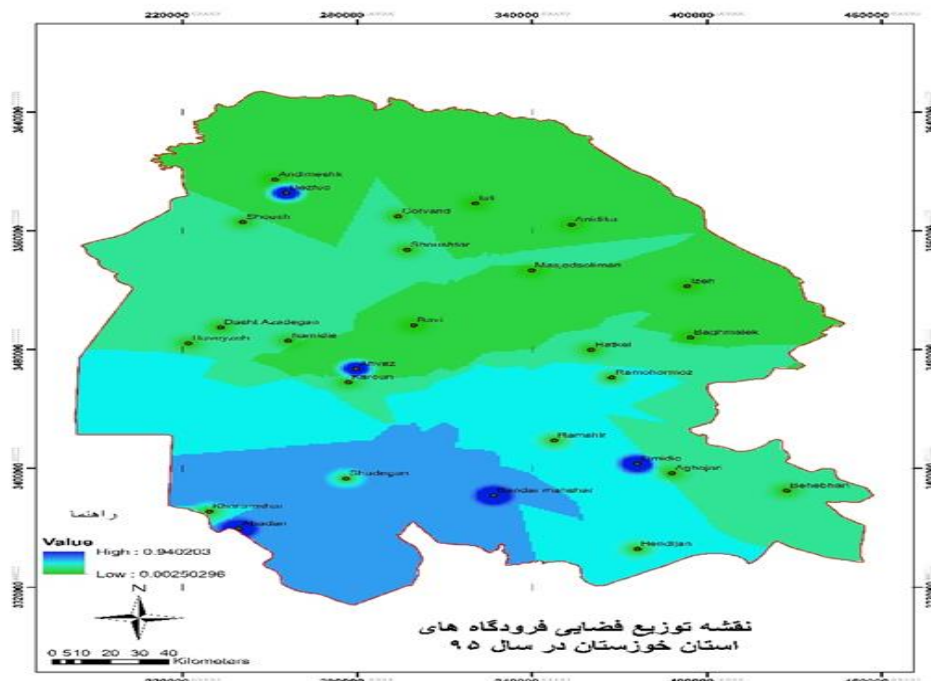
تحلیل سازمان فضایی جمعیت شهرنشین استان خوزستان با استفاده از مدل حد اختلاف طبقه‌ای

بر مبنای سرشماری سال ۱۳۳۵ استان خوزستان دارای ۱۵ سکونتگاه شهری است که در پهنه استان پراکنده شده‌اند. سکونتگاه‌های شهری در ۵ طبقه تقسیم شده‌اند در تمام طبقات جمعیتی به جز طبقه شماره ۲، نقاط شهری وجود دارد، آبادان شهر نخست استان خوزستان است و بیش از ۷۳ درصد از نقاط شهری در گروه جمعیتی در رده پنجم قرار دارند. در سال ۱۳۴۵ استان خوزستان دارای ۱۹ سکونتگاه شهری است که در ۵ طبقه تقسیم شده‌اند در تمام طبقات جمعیتی به جز طبقه شماره ۳، نقاط شهری وجود دارد، آبادان شهر نخست استان خوزستان است و نکته مورد توجه استقرار اهواز در رده دوم استان است. بیش از ۷۳ درصد از نقاط شهری در گروه جمعیتی در رده پنجم قرار دارند. در سال ۱۳۵۵ استان خوزستان دارای ۲۳ سکونتگاه شهری است که در ۵ طبقه تقسیم شده‌اند در تمام طبقات جمعیتی به جز طبقه شماره ۲، نقاط شهری وجود دارد و آبادان و اهواز در رده نخست جمعیتی استان خوزستان قرار می‌گیرند و بیش از ۷۸ درصد از نقاط شهری در گروه جمعیتی در رده پنجم قرار دارند. در سال ۱۳۶۵ استان خوزستان دارای ۴۵ سکونتگاه شهری است که در ۶ طبقه تقسیم شده‌اند در طبقات جمعیتی ۲ و ۳ و ۴، نقاط شهری وجود ندارد و اهواز شهر نخست استان خوزستان است و بیش از ۹۳ درصد از نقاط شهری در گروه جمعیتی در رده ششم قرار دارند. بر مبنای سرشماری سال‌های ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ و ۱۳۹۵ استان خوزستان به ترتیب دارای ۵۶ و ۶۰ و ۷۶ سکونتگاه شهری است که در پهنه استان پراکنده شده‌اند. سکونتگاه‌های شهری در ۷ طبقه تقسیم شده‌اند نکته قابل توجه اینکه در طبقات جمعیتی ۲ و ۳ و ۴ و ۵، نقاط شهری وجود ندارد و اهواز شهر نخست استان خوزستان است و بیش از ۹۵ درصد از نقاط شهری در گروه جمعیتی در رده هفتم قرار دارند. نتایج سرشماری‌ها و جداول نشان‌دهنده این واقعیت است که تقسیم‌بندی شهرهای استان خوزستان هماهنگ نبوده و گسیختگی فاحشی (به‌ویژه از سال ۱۳۶۵) وجود دارد. عدم تعادل فضایی در استان خوزستان می‌تواند ناشی از حاکمیت نداشتن شهرهای میانی و همچنین تعداد زیاد شهرهای کوچک در سازمان فضایی استان باشد (به‌اختصار جدول اولین و آخرین سرشماری آورده شده و بقیه جداول حذف گردید)

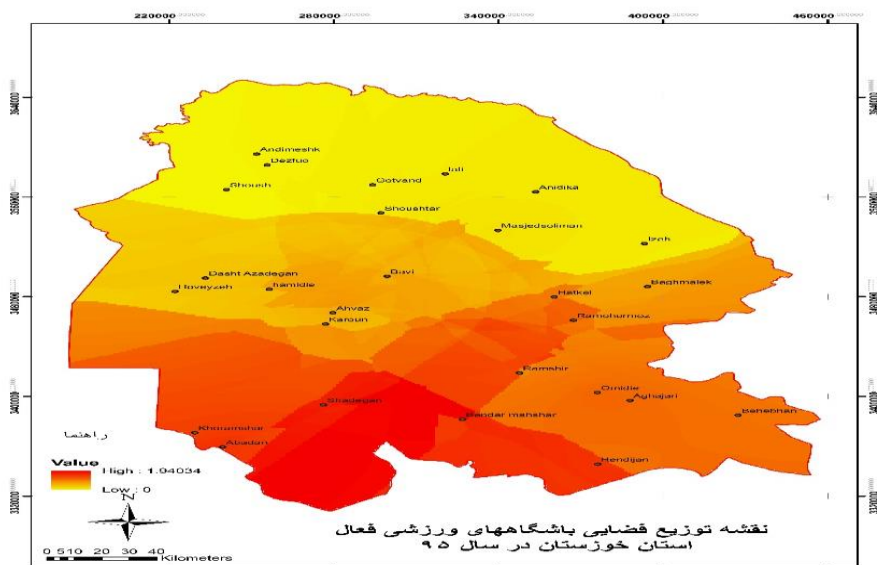
ب) تحلیل فضایی متغیرها و شاخص‌های سنجش تأثیر صنعت نفت بر سازمان فضایی نظام سکونتگاهی استان خوزستان

با توجه به بررسی و تبیین مدل‌های ارائه‌شده و تحلیل آن‌ها مشخص گردید که سازمان فضایی استان دچار گسیختگی و عدم انتظام و تعادل فضایی شده و روند نخست شهری تشدید گردیده است این بخش درصدد پاسخ‌گویی به پرسش اصلی تحقیق است که تا چه حد عدم تعادل سازمان فضایی استان خوزستان ناشی از تأثیرات صنعت نفت بوده و جریان صنعت نفت چگونه موجب عدم تعادل فضایی نظام سکونتگاهی استان خوزستان شده است

شاخص‌های سنجش تأثیر نفت بر سازمان فضایی خوزستان در قالب سه متغیر اقتصادی-کالبدی و اجتماعی-دولت به‌واسطه ماهیت چند عملکردی‌اش در کانون مباحث نابرابری‌های فضایی قرار دارد؛ زیرا دولت با تسلط بر فضایی گسترده می‌تواند محدودیت‌ها و فرصت‌هایی را برای شکل‌گیری یک رفتار خاص مانند تغییر الگوی تولید و مصرف در جمعیت زیر سلطه خود فراهم آورد. در حقیقت دولت با در اختیار گرفتن انحصار درآمدهای نفتی و تخصیص منابع به مناطق خاص در استان خوزستان به تشدید نابرابری در سازمان فضایی استان دامن زده است. خدمات و امکانات و تجهیزات و تسهیلات اختصاص داده‌شده به مناطق نفت‌خیز و در مقیاسی وسیع‌تر به مرکز استان مانند: فرودگاه‌ها و باشگاه‌های ورزشی و دانشگاه‌ها و مدارس و بیمارستان‌ها و واگذاری منازل مسکونی به کارکنان خود و کارگاه‌های صنعتی بزرگ نقش بسزایی در قطبی شدن جمعیت و فعالیت و در نتیجه تقسیم استان به دو نیمه شمالی و جنوبی داشته است. البته در یک تقسیم‌بندی دیگر می‌توان این موضوع را در تقسیم استان به دو نیمه شرقی (وابسته به فعالیت‌های صنعت نفت) و نیمه غربی (وابسته به منابع آب‌و خاک) مشاهده کرد.



شکل ۲. توزیع فضایی فرودگاه‌های بین‌المللی و داخلی استان خوزستان سال ۱۳۹۵



شکل ۳. تحلیل توزیع فضایی باشگاه‌های ورزشی فعال استان در لیگ برتر کشور سال ۱۳۹۵

تحلیل توزیع فضایی فرودگاه‌های بین‌المللی و داخلی استان

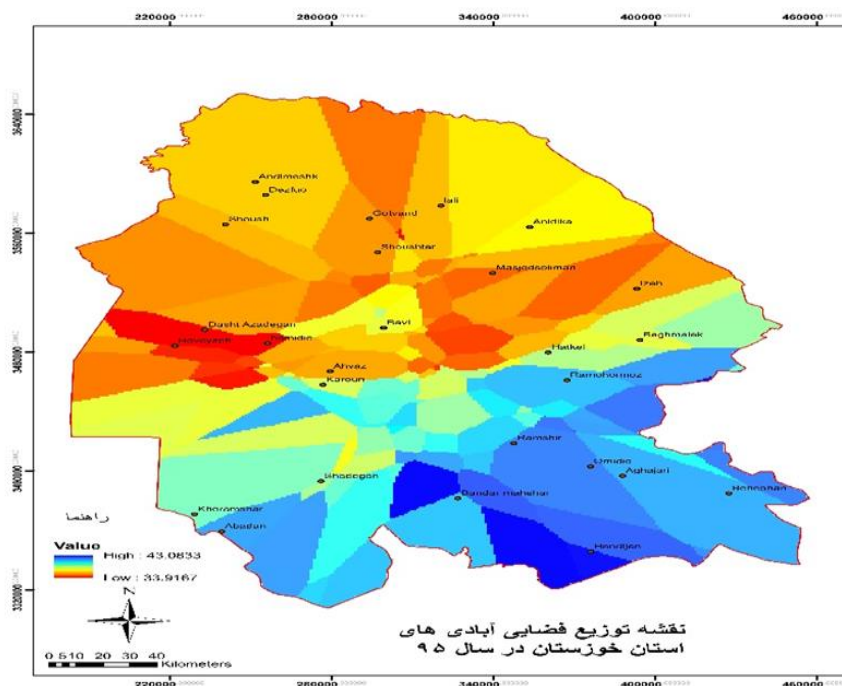
حمل‌ونقل یکی از عوامل مهم توسعه اقتصادی و اجتماعی هر کشوری محسوب می‌شود، پیشرفت اقتصادی هر کشوری با میزان کارایی سیستم حمل‌ونقل آن رابطه مستقیم داشته و حمل‌ونقل هوایی به‌عنوان یکی از شاخه‌های سیستم حمل‌ونقل دارای نقش بسیار مهمی در توسعه اقتصادی، اجتماعی، صنعتی است فرودگاه را زیربنایی‌ترین بخش نظام حمل‌ونقل هوایی می‌دانند. یک فرودگاه بیانگر وضعیت اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و حتی سیاسی یک کشور یا شهر قلمداد می‌شود. کارشناسان اقتصادی، فرودگاه‌ها را یکی از اساسی‌ترین عوامل توسعه هر شهر و جامعه می‌دانند که به دلیل برخورداری از ظرفیت‌های مختلف در رشد اقتصادی کشورها و کمک به توسعه پایدار نقش مهمی ایفا می‌کنند. توسعه یک فرودگاه می‌تواند نقش مهمی در توسعه زیرساخت‌ها برای جذب سرمایه‌گذاری‌های کلان داخلی و خارجی، توسعه آموزش عالی، گردشگری، دسترسی مناسب‌تر به خدمات درمانی و غیره داشته باشد تأثیر و تبعات توسعه عمرانی فرودگاه در جذب سرمایه‌گذاری و به‌تبع آن درآمدزایی نقش مستقیم دارد. حدود سال ۱۳۱۷ در شرایطی که در بسیاری از مناطق اصلی و مرکزی کشور از جاده‌های معمولی و خطوط مواصلاتی خبری نبود فرودگاه اهواز احداث می‌شود. این فرودگاه با پیشنهاد شرکت نفت به مسئولین منطقه خوزستان وارد فاز اجرایی شد. شهرهای اهواز، آبادان و ماهشهر در استان خوزستان دارای فرودگاه بین‌المللی امیدیه و دزفول شهرهای هستند که دو روز در هفته پرواز به مقصد تهران در برنامه پروازی‌شان است و بقیه شهرهای استان فاقد فرودگاه هستند از ۵ فرودگاه فعال در خوزستان، در حال حاضر ۴ فرودگاه در مناطق صنعتی و نفت خیز فعالیت دارند که از این تعداد ۳ فرودگاه پرواز بین‌المللی دارند. تنها فرودگاه نیمه شمالی در شهرستان دزفول که در بخش پروازهای داخلی فعال است. در حال حاضر تمام فرودگاه‌های مناطق نفت‌خیز در مرکز شهر قرار گرفته‌اند درحالی‌که در بدو تأسیس در فاصله چندین کیلومتری شهر قرار داشتند.

تحلیل توزیع فضایی باشگاه‌های ورزشی فعال استان در لیگ برتر کشور

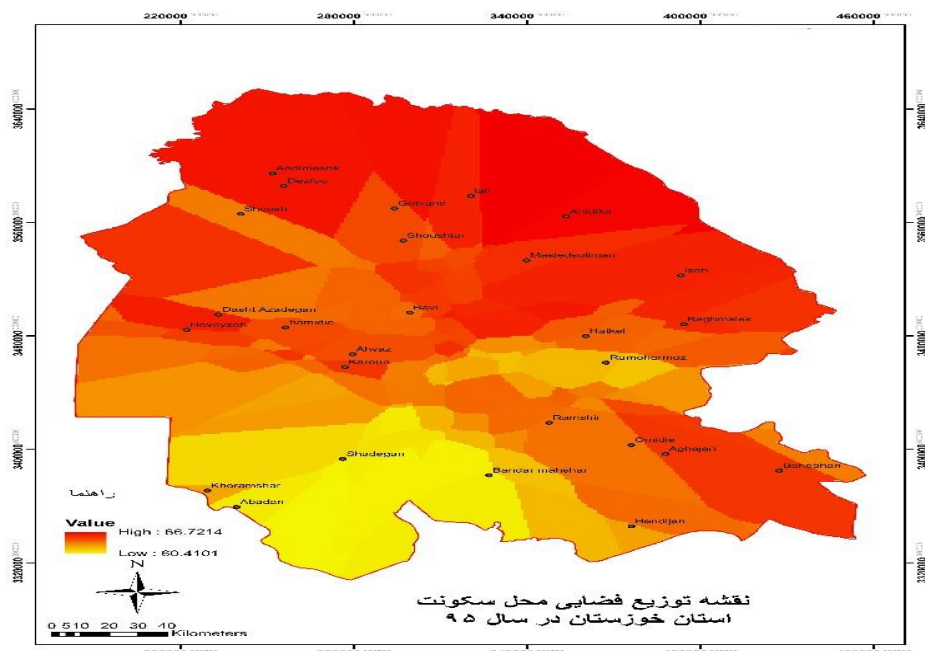
ورود جلوه‌های مختلف مدرنیته به همراه سیل تجهیزات، تأسیسات، تسهیلات، امکانات، خدمات و تکنیک‌های فنی، از مهم‌ترین تأثیرات ظاهری صنعت نفت بر اجتماع و محیط پیرامون است. در این میان ورود انواع رشته‌های ورزش از

دروازه نفت یکی از جلوه‌های روشن توسعه و تکوین صنعت نفت در ایران در جهت ارتقا سلامت روح و جسم کارکنان برای افزایش تولید است. فوتبال، تنیس، اسکواش، گلف و اسب‌سواری از یک‌سو و ورزش‌های سنگین و انفرادی از قبیل وزنه‌برداری و دو میدانی و ... از سوی دیگر به‌زودی در شهرهای مسجدسلیمان و آبادان رونق گرفته و به‌تدریج در سایر مناطق نفتی گسترش یافت، رشته ورزشی گلف، دیگر رشته‌ای بود که به‌واسطه کشف نفت در کشورمان به ایرانیان عرضه شد. با ورود به عصر نفت، وزارتخانه‌ها و ادارات متعددی در کشور تأسیس شده است که از قبل درآمد سرشار نفت امکانات مناسبی را به توسعه ورزش اختصاص داده‌اند. فعالیت باشگاه‌های صنعت نفت در رشته‌های مختلف ورزشی و در بعضی از مناطق ویژه در استان خوزستان نقش به‌سزایی در قطبی شدن جمعیت و فعالیت و شکل‌گیری سازمان فضایی کنونی استان خوزستان شده است در حال حاضر تمام ورزشگاه‌های مناطق نفت‌خیز در مرکز شهر قرار گرفته‌اند درحالی‌که در بدو تأسیس در فاصله چندین کیلومتری شهر قرار داشتند.

با توجه به نقشه شماره ۲ عمده فعالیت باشگاه‌های ورزشی در مرکز و نواحی جنوبی استان خوزستان وجود دارد که این باشگاه‌ها عمدتاً تحت حمایت صنعت نفت و دیگر صنایع استان می‌باشند. این در حالی است که مناطق شمالی به دلیل عدم سرمایه‌گذاری و فعالیت شرکت نفت هیچ‌گونه باشگاه ورزشی که در سطح لیگ برتر کشور فعالیت کند دیده نمی‌شود. فقط در شهرستان مسجدسلیمان که فعالیت صنعت نفت موجب باشگاه‌داری مقطعی گردیده است. اهواز، آبادان، امیدیه و ماهشهر به ترتیب دارای بیشترین باشگاه فعال ورزشی در لیگ برتر کشور هستند و دیگر شهرهای استان به‌جز مسجدسلیمان و بهبهان فاقد باشگاه فعال ورزشی در سطح لیگ برتر کشور می‌باشند.



شکل ۳. توزیع فضایی آبادی‌های خالی از سکنه در استان خوزستان سال ۱۳۹۵



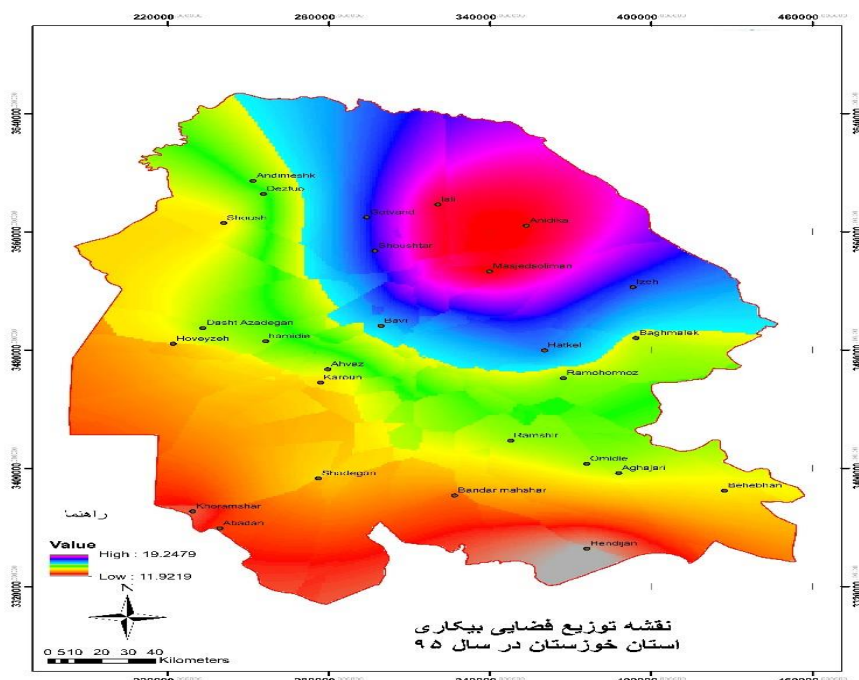
شکل ۴. توزیع فضایی مالکیت محل سکونت در استان خوزستان سال ۱۳۹۵

-تحلیل توزیع فضایی آبادی‌های خالی از سکنه استان

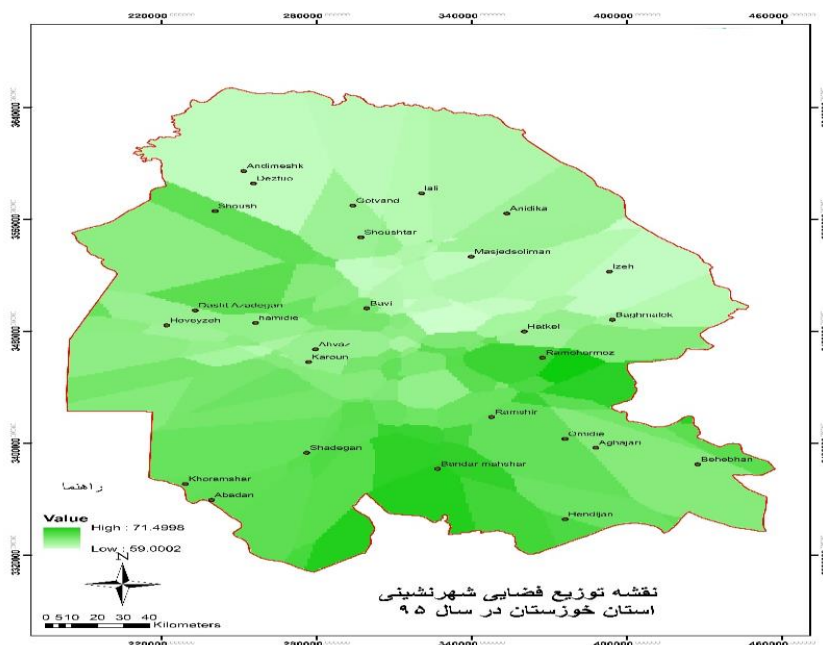
با توجه به نقشه شماره ۳ در نیمه جنوبی استان و مناطق شرقی آبادی‌ها (روستاهای) خالی از سکنه زیادی وجود دارد که این موضوع علاوه بر نامساعد بودن خاک و کمبود آب می‌تواند نشان‌دهنده فعالیت‌های صنعت نفت و ارائه خدمات و تسهیلات به مناطق شهری باشد در صورتی که نواحی شمالی به‌ویژه شمال غربی روستاهای کمتری از سکنه خالی شده‌اند که نقش فعالیت‌های کشاورزی و دامداری در این باره بی‌تأثیر نیست. شهرهای ماهشهر (۶۵ درصد)، مسجدسلیمان (۶۳ درصد)، آغاچاری (۵۲ درصد) به ترتیب دارای بیشترین آبادی‌های خالی از سکنه در استان خوزستان هستند و کمترین میزان روستاهای خالی از سکنه را شهرهای شادگان (۲۴ درصد)، شوشتر (۲۶ درصد) و باوی (۲۶ درصد) دارند، در سال ۱۳۹۶ از مجموع ۶۴۶۴ روستای استان خوزستان تعداد ۳۹۹۹ آبادی دارای سکنه و تعداد ۲۴۶۵ آبادی خالی از سکنه بوده‌اند. یعنی به‌طور میانگین ۳۷/۹۹ درصد از روستاهای استان خالی از سکنه هستند. در حالی که این نسبت در مناطق صنعتی و نفت خیز استان خوزستان به ۴۹/۱۹ درصد می‌رسد.

-تحلیل توزیع فضایی درصد مالکیت محل سکونت در استان خوزستان

با توجه به نقشه شماره ۴ در مناطق شمالی استان درصد مالکیت محل سکونت بسیار بالاست. اما در مناطق جنوبی و شرقی درصد استیجاری بودن واحدهای مسکونی بسیار بیشتر از مناطق شمالی است که این امر می‌تواند ناشی از واگذاری منازل مسکونی سازمانی از طرف شرکت‌های صنعتی به کارکنان مستقر در مناطق باشد. بالاترین درصد مالکیت محل سکونت به ترتیب مربوط است به شهرهای اندیکا (۷۸/۴ درصد)، باغملک (۷۳/۸) و شادگان (۷۲/۷ درصد) و کمترین درصد مالکیت محل سکونت به ترتیب شهرهای مسجدسلیمان (۴۸/۴ درصد)، امیدیه (۴۹/۵ درصد) و اهواز (۵۰/۲ درصد) تعلق می‌گیرد.



شکل ۵. توزیع فضایی بیکاری در استان خوزستان سال ۱۳۹۵



شکل ۶. توزیع فضایی شهرنشینی استان خوزستان سال ۱۳۹۵

تحلیل توزیع فضایی بیکاری در استان خوزستان

مازاد اقتصادی حاصل از صدور نفت رابطه مستقیمی با میزان کار انجام شده در تولید آن ندارد. به همین دلیل بسیاری از اقتصاددانان مازاد اقتصادی نفتی را نوعی از اجاره (رانت) در نظر آورده‌اند که به دلیل مالکیت ارضی یک کشور بر منابع نفت به آن کشور تعلق می‌گیرد. در حقیقت میزان اشتغال و نیروهای مولدی که در بخش صادراتی یک اقتصاد نفتی به کار گرفته می‌شود نسبت به مازاد اقتصادی حاصل از تولید بسیار ناچیز است (حسامیان، فرخ، ۱۳۸۵؛ ۶۴). با توجه به نقشه

شماره ۵ نرخ بیکاری در شمال شرقی استان بالاترین درصد را دارد و کمترین نرخ بیکاری مربوط به شهرهای بندری در جنوب استان است که فعالیت‌های تجاری و بندری نقش مؤثری در کاهش آمار بیکاری دارند. شهرهای مسجدسلیمان (۲۲/۷ درصد) لالی (۲۱/۴ درصد) و هفتکل (۲۱/۵ درصد) بیشترین نرخ بیکاری در استان خوزستان را دارا هستند. و شهرهای هندیجان (۸ درصد) خرمشهر (۹/۳ درصد) و شوش (۱۱ درصد) کمترین نرخ بیکاری استان را دارند. چنانچه پیداست در سطح شهرستان‌های استان دامنه تغییرات نرخ بیکاری بین ۸ درصد در شهرستان هندیجان کمترین نرخ بیکاری و ۲۲/۷ درصد در شهرستان مسجدسلیمان با بیشترین نرخ بیکاری متغیر است. لازم به ذکر است شهرهایی که بالاترین نرخ بیکاری در استان را دارند شهرهای نفت‌خیزی هستند که به دلیل کاهش فعالیت‌های شرکت نفت در این مناطق با بحران بیکاری و مهاجرت روبرو هستند.

-تحلیل توزیع فضایی شهرنشینی در استان خوزستان

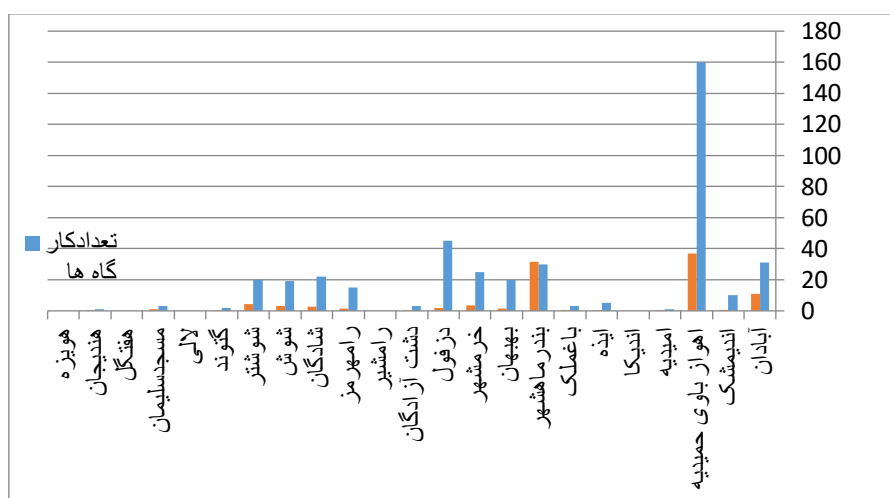
با توجه به نقشه شماره ۶ بیشترین درصد شهرنشینی در استان خوزستان در نواحی جنوبی. مرکزی استان مشاهده می‌شود که دلیل این موضوع می‌تواند فعالیت‌های بندری، صنعتی - نفتی به همراه مرکزیت سیاسی واداری باشد. در بخش‌هایی از شمال غربی استان به دلیل فعالیت‌های کشاورزی، خدماتی و دانشگاهی، جمعیت شهرنشین قابل‌ملاحظه است. البته در مناطق نفت‌خیز شمال شرقی استان (مسجدسلیمان و هفتکل) نیز آمار جمعیت شهرنشین بسیار بالاست. شهرهای ماهشهر ۹۳ درصد، اهواز ۹۱ درصد و مسجدسلیمان ۹۰ درصد بالاترین نرخ شهرنشینی و شهرهای اندیکا ۸ درصد، شادگان ۳۷ درصد، و حمیدیه ۴۱ درصد کمترین میزان شهرنشینی را دارند. (سه شهر صنعتی و نفتی استان بیشترین درصد شهرنشینی را دارند) خالی شدن روستاها در مناطق نفتی، تعادل فضایی را در مناطق یادشده بر هم زده است. و مشخص نیست بعد از اتمام نفت آینده این مناطق چگونه خواهد بود هر چند دورنمای موضوع در نقشه توزیع فضایی بیکاری استان تا حدودی روشن است. چرا که بیکاری در مناطقی مانند (مسجدسلیمان) که در اوج فعالیت‌های نفتی بالاترین آمار اشتغال در کشور را داشتند و اینک با کاهش فعالیت‌های دولت در زمینه استخراج نفت در این منطقه بالاترین آمار بیکاری در استان خوزستان را دارند، استانی که خود نیز در زمینه بیکاری وضعیت چندان مطلوبی ندارد و در جایگاه ۲۲ کشور قرار دارد (طرح آمارگیری نیروی کار مرکز آمار ایران ۱۳۹۰)

جدول ۵. میزان جمعیت در نقاط شهری و روستایی مناطق نفتی

شهرستان	کل جمعیت	ساکن در نقاط شهری	درصد	ساکن در نقاط روستایی	درصد
کل استان	۴۷۱۰۵۰۹	۳۵۵۴۲۰۵	۷۵/۵۶	۱۱۵۱۵۹۶	۲۴/۴۴
آبادان	۲۹۸۰۹۰	۲۵۰۵۵۵	۸۴/۰۵	۴۷۵۲۸	۱۵/۹۹
آغاچاری	۱۷۶۵۴	۱۱۹۱۲	۶۷/۴۷	۵۷۲۷	۳۲/۵۳
امیدیه	۹۲۳۳۵	۶۹۷۸۴	۷۵/۵۷	۲۲۵۵۱	۲۴/۴۳
اهواز	۱۳۰۲۵۹۱	۱۱۹۲۴۳۹	۹۱/۵۴	۱۱۰۱۴۶	۸/۴۶
بندر ماهشهر	۲۹۶۲۷۱	۲۷۴۶۵۵	۹۲/۷۰	۲۱۶۱۶	۷/۳۰
لالی	۳۷۹۶۳	۱۸۴۷۳	۴۸/۶۶	۱۹۴۹۰	۵۱/۳۴
مسجدسلیمان	۱۱۳۴۱۹	۱۰۱۵۸۶	۸۹/۶۰	۱۱۷۵۶	۱۰/۴۰
هفتکل	۳۲۱۱۹	۱۵۸۰۲	۷۱/۴۴	۶۳۱۷	۲۸/۵۶
جمعیت شهرهای نفتی	۲۱۸۰۴۴۲	۱۹۳۵۲۰۶	۸۸/۷۵	۲۴۵۱۴۱	۱۱/۲۵

-تحلیل توزیع تعداد شاغلین و کارگاه‌های صنعتی

برای ارزیابی درجه صنعتی بودن شهرستان‌های استان شاخص‌های تعداد شاغلین نسبت به تعداد کارگاه‌های صنعتی در نظر گرفته می‌شود. شهرستان اهواز با ۳۸ درصد کارگاه‌های استان ۳۸ درصد تعداد شاغلین را در خود جای داده است، (بیش از یک سوم در اهواز تمرکز یافته‌اند). شهرستان بندر ماهشهر با بیش از ۳۱ درصد شاغلین صنعتی در رتبه دوم قرار می‌گیرد و آبادان با ۱۱ درصد شاغلین در رتبه سوم واقع شده است. (نزدیک به ۸۰ درصد شاغلین در این سه شهر واقع شده‌اند که توجه دولت به این مناطق و سرمایه‌گذاری دولتی به دلیل کسب درآمدهای ناشی از نفت در این زمینه به‌خوبی نمایان است.



شکل ۷. توزیع تعداد شاغلین و کارگاه‌های صنعتی خوزستان سال ۱۳۹۰ (مرکز آمار ایران)

پ) اقتصاد سیاسی و تبیین نظام سکونتگاهی استان خوزستان

از نظر مکتب نئوکلاسیک، اقتصاد به معاملات خصوصی طالب بیشینه‌سازی مطلوبیت گفته می‌شود و سیاست به کار بردن قدرت دولتی برای همان هدف مطلق اطلاق می‌شود و در رویکرد کینزی این ادعا که نظام بازار بدون نظارت دولت می‌تواند امکانات بالقوه مولد جامعه را مورد استفاده قرار دهد زیر سؤال می‌برد. پژوهش حاضر که به منظور تبیین نقش نفت در سازمان فضایی نظام سکونتگاهی استان خوزستان انجام گرفته است ارتباط مستقیم با نقش دولت در ایجاد و توسعه سکونتگاه‌ها دارد و در پی تبیین این موضوع است که دولت از طریق انحصار نفت و کسب درآمدهای سرشار نفتی، سازمان‌یابی فضایی استان خوزستان را شکل داده‌اند. بر این اساس در این بخش ترکیبی از نظریات اقتصاد سیاسی و دولت و شهرنشینی در ارتباط با نظام سکونتگاهی استان خوزستان مورد بررسی قرار می‌گیرد

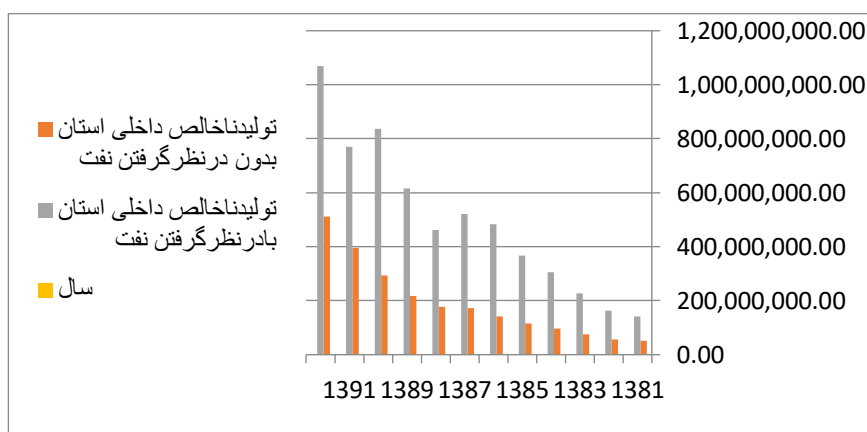
-ارتباط حرکات جمعیتی و سرمایه‌گذاری دولتی در خوزستان

تحقیق حاضر توزیع فضایی جمعیت را در ارتباط با توزیع فضایی فعالیت‌ها بررسی نموده و جابجایی جمعیت را با سرمایه‌گذاری صنعتی و دولتی مرتبط می‌داند. به‌عنوان مثال در فاصله ۱۲ سال یعنی از سال ۱۳۴۱ تا ۱۳۵۳ کل سرمایه‌گذاری در صنعت از حدود یک میلیارد ریال به ۶۷ میلیارد ریال افزایش یافت و در نتیجه سرمایه‌گذاری در رشته‌های مختلف صنعتی به‌خصوص در صنایع پتروشیمی و صنایع فلزی باعث شد که استان خوزستان به‌صورت یکی از قطب‌های عظیم صنعتی کشور درآید و همین مسئله باعث ادامه مهاجرت به این استان گردیده است به‌صورتی که روند

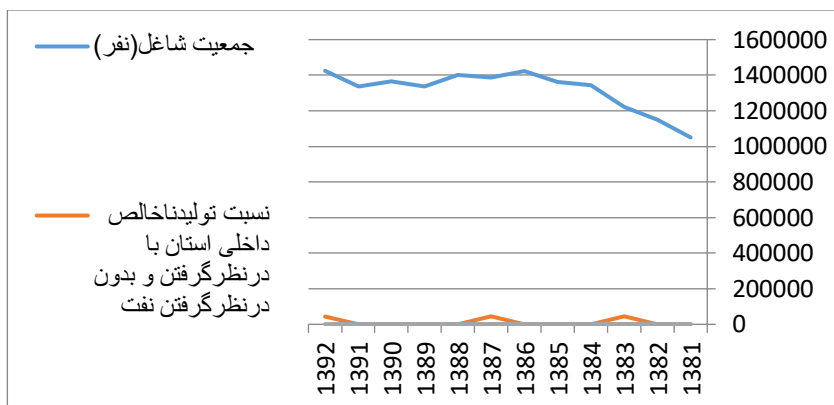
مهاجرت به استان خوزستان در فاصله ۱۳۴۵ تا ۱۳۵۵ حدود ۲۷۴۶۱۶ نفر بوده است که علت آن را می‌توان احداث کارخانه‌ها متعدد و سرمایه‌گذاری صنعتی در این استان دانست. (بیک محمدی ۱۳۸۲، ۳۲) و البته در مورد پذیرش مهاجران خارج از استان در فاصله سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۵ متوجه می‌شویم که بین شهرستان‌های استان تفاوت زیادی مشاهده می‌شود به طوری که آبادان با ۳۶،۲۷ درصد و باغملک با ۰،۳۳ درصد به ترتیب بیشترین و کمترین سهم را به خود اختصاص داده‌اند بدیهی است که در این ارتباط موقعیت ویژه جغرافیایی و تمرکز فعالیت‌های صنعتی در آبادان و انزوای جغرافیایی و فقر اقتصادی باغملک بی‌تأثیر نبوده است. از نظر شاخص نسبت خالص مهاجرت به جمعیت، شهرستان مسجدسلیمان با (۷/۳-) درصد و آبادان با میزان (۴/۵-) درصد بیشترین شاخص مهاجر فرستی و شهرستان بندر ماهشهر با شاخص ۱/۴ بیش‌ترین شاخص مثبت را در بین شهرستان‌های استان دارا بوده‌اند (نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰) از حیث تمرکز مازاد اقتصادی نفتی، این مازاد در دست دولت متمرکز می‌شود، بدون اینکه بخش خصوصی در تمرکز آن سهمی داشته باشد این مازاد سپس از طریق برنامه‌های عمرانی و بودجه‌های دولتی و انواع اعتبارات به بخش‌های دیگر اقتصاد انتقال می‌یابد و به سرمایه‌گذاری‌های مختلف بدل می‌گردد.

- دولت، نفت، اشتغال، رشد اقتصادی و تحولات فضایی استان در یک صدسال اخیر

استان خوزستان دارای منابع عظیم نفتی و گازی است برای ترسیم ساختار اقتصادی استان، باید رشد اقتصادی را با در نظر گرفتن و بدون در نظر گرفتن نفت طی دو دوره ۱۳۸۱-۱۳۹۲ محاسبه کرد. بررسی روند تولید ناخالص داخلی استان خوزستان در دوره مذکور در نمودار شماره ۲ نشان می‌دهد (ارقام درج شده به میلیون ریال است) طی دوره فوق روند تولید ناخالص داخلی بدون در نظر گرفتن نفت صعودی بوده است در صورتی که تولید ناخالص داخلی استان با در نظر گرفتن نفت علی‌رغم صعودی بودن در دو سال یعنی سال ۱۳۸۸ و سال ۱۳۹۱ کاهش داشته است که این موضوع موجب کاهش جمعیت شاغل در استان در دو سال ذکر شده است و به خوبی ارتباط بین درآمدهای نفتی (دولت) و اشتغال در استان ترسیم شده است. بازتاب فضایی موضوع به صورت بیکاری و مهاجرت در سازمان فضایی استان مشهود است.



شکل ۸. تولید ناخالص داخلی در استان با و بدون در نظر گرفتن نفت و ارتباط با اشتغال



شکل ۹. تولید ناخالص داخلی در استان با و بدون در نظر گرفتن نفت و ارتباط با اشتغال (مرکز آمار ایران)

بحث

استخراج و صدور نفت و صنایع وابسته به آن در طول ۱۱۰ سال گذشته روندهای متفاوتی را در فضاهای شهری خوزستان به وجود آورده است و خود به چند دوره تقسیم می‌شود.

الف- از زمان پیدایش نفت تا سال ۱۳۳۲-ب- از سال ۱۳۳۳ تشکیل کنسرسیوم نفتی تا ۱۳۵۷-پ- از ۱۳۵۷ تاکنون استخراج نفت در دوره اول و سپس صدور آن فقط در شهرهای تولیدکننده و صادرکننده موجب شکل‌گیری شهرها و سپس رشد جمعیت در شهر موردنظر می‌شود (شهرهای مسجدسلیمان، آبادان، هفتکل)، در یک دهه قبل از کشف نفت در مناطقی مانند مسجدسلیمان که اولین چاه نفت کشور کشف شد (۷ خرداد ۱۲۸۷)، هسته اولیه ایجاد شهر شکل می‌گیرد که مساحت آن حدود یک کیلومتر و برای ۲۵۰ نفر ساخته شده بود که از آن زمان به بعد مهاجرت عشایر اطراف به سوی مسجدسلیمان تشدید می‌شود و به تدریج آب و بیمارستان نیز به آنجا منتقل می‌شود. معمولاً در کنار هر خط لوله نفتی یک راه لوله با جاده‌ای ایجاد می‌شد که تأثیر مستقیم بر نظام استقرار جمعیت منطقه داشت آبادان در سال ۱۳۳۵ حدود ۵۲ درصد از جمعیت خودش را از مهاجران روستایی و شهرستانی تأمین کرده بود در واقع جزیره آبادان در آغاز قرن بیستم جز یک ده و چند نخلستان که کرانه‌های آن رامی پوشاند. آثار دیگری از حیات نداشت. با استخراج نفت مسجدسلیمان و دیگر میدان‌های نفتی و با ساختمان پالایشگاه در سال ۱۲۹۹ شمسی آبادان سیمای خود را می‌یابد و جمعیت آن با سرعت هرچه تمام‌تر روبه افزایش می‌رود (فرید، ۱۳۶۸: ۲۵۲). در دوره دوم افزایش فعالیت‌های مربوط به استخراج نفت و صدور فراوان آن و سپس افزایش درآمدهای نفتی موجب می‌شود نقش و عملکرد شهرهای شکل‌گرفته در دوره اول متفاوت شود و از سوی دیگر اهواز نقش محوری و مرکزی پیدا کند. بسیاری از شهرهای شرکتی که حیات آن‌ها وابسته به استخراج نفت بود به دلیل اتمام منابع نفتی و کاهش فعالیت‌های استخراجی دچار کاهش شدید جمعیتی شدند. از جمله میدان جعفر با ۹۰۳۳ نفر جمعیت در سال ۱۳۴۵ ندیو با ۵۳۴۵ نفر در سال ۱۳۳۵ و نفت سفید با ۶۱۸۳ نفر در سال ۱۳۳۵ در سرشماری ۱۳۷۵ فاقد جمعیت شهری گزارش شده‌اند. در عوض سکونتگاه‌های دیگری با افزایش جمعیت کانون‌های شهری جدیدی را به وجود آوردند از جمله لالی و ملاثانی قابل ذکر است (حاتمی نژاد، ۱۳۸۸: ۱۱۳). در دوره سوم به جز نفت عامل مهم دیگری نیز در تغییر سازمان فضایی مناطق نفت‌خیز خوزستان مؤثر است که بی‌شک باید جنگ هشت‌ساله (جنگ تحمیلی عراق علیه ایران) را ذکر نمود. در دوران ۸ ساله جنگ مناطق نفت‌خیز دچار تغییرات جمعیتی می‌شوند و اهواز به عنوان کلان‌شهر با افزایش شدید جمعیتی و حاشیه‌نشینی گسترده روبرو می‌شود. آبادان خالی از سکنه، مسجدسلیمان و هفتکل دچار رکود می‌شوند. و شهر نفت سفید و شهرک‌های اطراف به شهرهای ارواح معروف

می‌شوند. بعد از پایان جنگ تحمیلی و بازسازی مناطق جنگ‌زده به‌جز آبادان که با ورود مهاجران به دومین شهر پرجمعیت خوزستان تبدیل می‌شود، تغییر محسوسی در سازمان فضایی مناطق نفت‌خیز صورت نمی‌گیرد. البته اهواز به ادامه روند رشد بی‌قواره خود ادامه می‌دهد. نفت همچنین بر بزرگ‌سری جمعیت آبادان و مسجدسلیمان (جمعیت حدود ۲۰۰ تا ۳۰۰ هزار نفری آبادان در مقابل آبادی‌های خیلی کم جمعیت) تأثیر دارد.

جدول ۶. سازمان فضایی شهرهای نفتی پیش و پس از پیدایش نفت و نقش دولت

شهر	سازمان فضایی پیش از نفت	سازمان فضایی پس از نفت	نقش دولت
آبادان	چند روستای پراکنده	یکی از مهم‌ترین شهرهای خاورمیانه و ایران	بزرگ‌ترین پالایشگاه جهان پتروشیمی، محلات نفتی مانند بریم، بورده
امیدیه	ندارد	یکی از شهرهای صنعتی و پرجمعیت استان	احداث محلات مختلف محل سکونت کارمندان با درجه b,c branch
آغاچاری	ندارد	یکی از بزرگ‌ترین مناطق نفت‌خیز جهان	شرکت بهره‌برداری نفت آغاچاری بیمارستان تأسیسات مجهز
اهواز	از نظر رتبه و اندازه پایین‌تر از دزفول و شوشتر	مرکزیت سیاسی و اداری - پرجمعیت‌ترین شهر استان	تمرکز اداری و سیاسی، دانشگاه جندی‌شاپور، شرکت نفت جنوب
لالی	ندارد	موقعیت شهری	منزل شرکتی، بیمارستان
ماهشهر	ندارد	یکی از مهم‌ترین شهرهای صنعتی ایران	تأسیس و توسعه بندر صدور نفت خام، پتروشیمی، راه‌آهن
مسجدسلیمان	متروکه و محل استقرار فصلی عشایر	شهر اولین‌ها در خاورمیانه و ایران	اولین چاه نفت ایران و خاورمیانه اولین و مجهزترین فرودگاه و بیمارستان کشور
هفتکل	ندارد	دومین شهر نفتی ایران بعد از مسجدسلیمان	ساختمان‌های آموزشی، سینما، باشگاه، بیمارستان

نتیجه‌گیری

به‌طور خلاصه می‌توان گفت پویایی سازمان فضایی از طریق حرکت و جریان در نظام سکونتگاهی مشخص می‌شود که نتیجه آن توسعه ملی است از آنجایی که نظام سکونتگاهی با توجه به شرایط طبیعی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی و اداری و تاریخی سازمان می‌یابد، نظام تکوین تحول و تکامل عناصر و ساخت‌ها در پهنه فضایی خوزستان در بردار زمان نشان می‌دهد که شرایط اقتصادی و به‌ویژه دولت از طریق جذب درآمدهای نفتی توسط بوروکراسی متورم و صنایع دولتی آن موجب تغییر در شیوه تولیدشده و پیامدهای آن در ایجاد مشاغل خدماتی در شهرها نمایان گردیده است و جریانی از جمعیت کالا، سرمایه و اطلاعات، نظام استقرار سکونتگاه‌ها و ارتباطات فضایی میان شهرها را تغییر داده و شکل‌گیری سازمان فضایی کنونی استان را موجب شده است.

به‌طور کلی اثرات نفت در سازمان‌یابی فضایی خوزستان در چند بخش قابل تبیین است
تقسیم استان به دو بخش نفتی و غیرنفتی و ادامه فعالیت‌های کشاورزی به‌عنوان وزنه تأثیرگذار در تعادل بخشی به فضا علیرغم تأثیرات ناگهانی نفت بر سازمان فضایی استان خوزستان
فعالیت‌های صنعت نفت درزمینه باشگاه‌داری، احداث فضاهای ورزشی، برگزاری مسابقات لیگ و پخش از طریق شبکه ملی و استانی وعدم وجود فعالیت‌های مذکور در مناطق غیرنفتی بر قطبی شدن جمعیت تأثیر داشته است
افزایش میزان بیکاری در مناطق نفت‌خیز و خالی شدن روستاها در این مناطق وابستگی معناداری با فعالیت‌ها و خدمات صنعت نفت دارد (ارتباط اشتغال با نفت)

احداث و توسعه دانشگاه‌ها، مؤسسات مطالعاتی، مدارس، ورزشگاه‌ها، فرودگاه‌ها و راه‌های ارتباطی مناسب، پالایشگاه‌ها و تمرکز جمعیت و فعالیت‌های اقتصادی در حاشیه این مکان‌ها نقش عوامل کالبدی در اجتماع‌پذیری فضا را تجلی بخشیده و در نتیجه به صورت نامتوازنی عدم تعادل فضایی استان را در پی داشته است

دخالت دولت در احداث شهرک‌ها بعلاوه میزان مهاجرت افراد جویای کار به مناطق نفت‌خیز درصد مالکیت محل سکونت را کاهش داده و نابرابری فضایی - اجتماعی را در استان تشدید نموده است.

استخراج و صدور نفت باعث شده است که رشد شهری در خوزستان به دو دوره کاملاً متمایز تقسیم‌بندی شود. الف) دوره رشد تدریجی چند هزارساله و درون‌زا ب) دوره رشد سریع و برون‌زای جمعیت و توسعه فضاهای شهری

تقدیر و تشکر

بنا به اظهار نویسنده مسئول، این مقاله حامی مالی نداشته است.

منابع

- ۱) باوو، ژان ژاک. (۱۳۸۶). مقدمه بر تحلیل فضایی. ترجمه یدالله فرید، چاپ اول، اهر: دانشگاه آزاد اهر
- ۲) بشارتی‌فر، صادق. (۱۳۹۷). تحلیلی بر شناخت الگوی گسترش کالبدی و فضایی در شهرهای نفت‌خیز مطالعه موردی شهرآبادان. کنفرانس معماری و شهرسازی کشورهای جهان اسلام، تبریز دانشگاه علمی و کاربردی تبریز.
- ۳) بشارتی‌فر، صادق؛ قادری، اسماعیل و پیشگاهی‌فرد، زهرا. (۱۳۹۶). تحلیل و تبیین تأثیرات صنعت نفت بر ساختار فضایی شهر (مطالعه موردی آبادان). پژوهش‌های جغرافیایی انسانی، ۴۹ (۳)، ۶۷۳-۶۵۷.
- ۴) بیگ محمدی، حسن. (۱۳۸۲). تحلیلی جغرافیایی بر روند مهاجرت در استان خوزستان. جغرافیا و توسعه، ۱ (۲)، ۸۰-۶۰
- ۵) پیران، پرویز. (۱۳۷۰). نیم‌نگاهی به نوشته‌ها از دیدگاه مسائل فرهنگی و اجتماعی، مجموعه مقالات شهرهای جدید. چاپ اول، تهران: انتشارات شرکت عمران شهرهای جدید.
- ۶) حاتمی نژاد، حسین. (۱۳۸۵). تحولات جمعیتی شهرهای خوزستان. نشریه علوم جغرافیایی، ۱، ۱۲۵-۱۱۰
- ۷) حسامیان، فرخ و اعتماد، گیتی. (۱۳۸۵). شهرنشینی در ایران. چاپ پنجم، تهران: انتشارات آگاه،
- ۸) حکمت نیا. حسن. (۱۳۹۱). کاربرد مدل در جغرافیا با تأکید بر برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای. چاپ دوم، تهران: نشر علم نوین.
- ۹) رهنمایی، محمدتقی. (۱۳۸۸). دولت و شهرنشینی. فصلنامه جغرافیا و برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۱، ۱۴۳-۱۶۵
- ۱۰) شکویی، حسین. (۱۳۷۳). دیدگاه‌های نو در جغرافیای شهری. چاپ سوم، تهران: انتشارات سمت،
- ۱۱) صدر موسوی، میرستار و طالب‌زاده، میرحیدر. (۱۳۸۸). بررسی و تحلیل تغییرات در سلسله‌مراتب شهری استان آذربایجان غربی در یک دوره ۵۰ ساله. مجله فضای جغرافیایی، ۹ (۲۷)، ۴۴-۲۰
- ۱۲) عظیمی، ناصر. (۱۳۸۰). بررسی تحولات اقتصادی اجتماعی استان گیلان. چاپ اول، تهران: انتشارات گیلکا.
- ۱۳) فرهودی، رحمت‌الله؛ زنگنه شهرکی، سعید و ساعد موچشی، رامین. (۱۳۸۸). چگونگی توزیع فضایی جمعیت در نظام شهری ایران طی سال‌های ۱۳۳۵-۱۳۸۵. پژوهش‌های جغرافیایی انسانی، ۴۱ (۶۸)، ۹۰-۷۳
- ۱۴) فرید، یدالله. (۱۳۶۸). جغرافیا و شهرشناسی. چاپ دوم، تبریز: دانشگاه تبریز.
- ۱۵) قاسمی، ایرج. (۱۳۸۷). تاریخ یک صدساله مناطق نفت‌خیز جنوب. جلد ۱، چاپ اول، تهران: روابط عمومی شرکت ملی مناطق نفت‌خیز جنوب
- ۱۶) گیلبرت، آلن و گاگلر، ژوزف (۱۳۷۵). شهرها، فقر و توسعه شهرنشینی در جهان سوم. ترجمه پرویز کریمی ناصری، تهران: شهرداری تهران

- ۱۷) مرکز آمار ایران (۱۳۹۰) طرح آمارگیری نیروی کار مرکز آمار ایران سال ۱۳۹۰.
- ۱۸) مرکز آمار ایران (۱۳۹۵) نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن استان خوزستان سال ۱۳۹۵.
- ۱۹) مشکینی، ابوالفضل و رحیمی، حجت‌الله. (۱۳۹۲). تحلیل مفاهیم فضا و دولت در نظریه دولت و شهرنشینی در ایران. مدرس علوم انسانی-برنامه‌ریزی آمایش فضا، ۱۷ (۴)، ۸۷-۱۱۰.
- ۲۰) معصومی اشکوری، سید حسن. (۱۳۸۵). اصول و مبانی برنامه‌ریزی منطقه‌ای. چاپ دوم، تهران: انتشارات پیام.
- ۲۱) وینسنت. فرانسیس کاستلو. (۱۳۶۸). شهرنشینی در خاورمیانه. ترجمه پرویز پیران، چاپ اول، تهران: نشر نی.

References

- 1) Azimi, N. (2001). *An Investigation of Social Economic Developments in Guilan Province*. First Edition, Tehran: Gilka Publications. [in Persian].
- 2) Basharti Fard, S., Qadri, E., & Pishgahi Fard, Z. (2018). Analysis and Explanation of the Impact of the Oil Industry on the Spatial Structure of the City (Abadan Case Study). *Human Geography Research*, 49 (3), 657- 673. [in Persian]
- 3) Bau, J. J. (2007). *Introduction to Spatial Analysis*. translated by Yadollah Farid, first edition, Azad University.
- 4) Bek Mohammadi, H. (2004). A Geographical Analysis on the Migration Process in Khuzestan Province. *Geography and Development*, 1 (2), 80-60. [in Persian].
- 5) Besharati Far, S. (1977). An Analysis of Pattern Recognition of Physical-Spatial Patterns in Petroleum Cities Case Study of Abadan City. *Islamic World Architecture and Development Conference, Tabriz: University of Tabriz*. [in Persian].
- 6) Dowding, K. (2001). Explaining Urban Regimes. *International Journal of Urban and Regional Research*, 25(1), 7- 19, 2001
- 7) Farhoudi, R., Zanganeh Shahraki, S., & Saed Muchashi, R. (2009) How Spatial Distribution of Population in Iranian Urban System during 2006-2007. *Human Geography Research*, 41 (68), 90-73. [in Persian].
- 8) Farid, Y. (1989). *Geography and urbanism*. Second Edition, Tabriz: Tabriz University.
- 9) Gilbert, A. V. (1996) *Cities, Third World Urban Development Poverty*. Translated by Parviz Karimi Naseri, Tehran: Tehran Municipality.
- 10) Gilbert, A., & Healey, P. (1985). *The political economy of land: Urban development in an oil economy*. Gower Pub Co.
- 11) Hatami Nejad, H. (2006). Population Developments in Khuzestan Cities. *Journal of Geographical Sciences*, 1, 125-110. [in Persian].
- 12) Hekmat Nia, H. (2012). *Model Application in Geography About Urban and Regional Planning*. Second Edition, Tehran: Modern Science Publishing
- 13) Hesamian, F., & Etemad, G. (2006). *Urbanization in Iran*. Fifth Edition, Tehran: Agah Publications.
- 14) Iran Census Center. (2016). *Results of Khuzestan Province Population and Housing Census 2016*.
- 15) Iran Statistical Center. (2011). *Labor Force Survey of Iran Statistical Center 2011*.
- 16) Jioae, w. (2017). *spatial organization and structure.the international encyclopedia of Geography*. Published: Elsevier.
- 17) Masoumi Eshkevari, S. H., (2006). *Principles of Regional Planning*. Second Edition, Tehran: Payam Publications.
- 18) Meshkini, A., & Rahimi, H. (2012). Analysis of the concepts of space and state in the theory of state and urbanization in Iran. *Humanities Lecturer-Planning of Space*, 17 (4), 110-87. [in Persian].
- 19) Noah Echa, A. (2014) Nigerian oil palm industry 1920-1950. *African historical Review*, 46 (1), 1-12.
- 20) Piran, P. (1991). *A Look at Noshahr from the Perspective of Cultural and Social Issues*,

- New Cities Papers*. Tehran: New Cities Civil Engineering Publication. [in Persian].
- 21) Qasemi, I. (2008). *One Hundred Years History of Khojung Oil Fields*. Volume 1, First Edition, Public Relations of Khojung Oil National Regions Company. [in Persian].
- 22) Rahnamaei, M. T. (2009). Government and Urbanism. *Journal of Geography and Regional Planning*, 1, 143-165. [in Persian].
- 23) Sadr Mousavi, M., & Talebzadeh, M. (2009). Investigation and Analysis of Changes in Urban Hierarchy of West Azarbaijan Province in a 50-Year Period. *Journal of Geographical Space*, 9 (27), 44-20. [in Persian].
- 24) Shokoui, H. (1995). *Perspectives on Urban geography*. Third Edition, Tehran: Samt Publications. [in Persian].
- 25) Vincent, F. C. (1990) *Urbanization in the Middle East*. Translated by Parviz Piran, First Edition, Tehran Publication. [in Persian].
- 26) Wiedmann, F., Salama, M. A., & Thierstein, A. (2012). Urban Evolution of the City of Doha: An Investigation into the Impact of Economic Transformations on Urban Structures. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 29 (2), 35-61.
- 27) Witlox, F., & Derudder, B. (2007). *Airline passenger flows through cities, some new evidence*, *Cities in Globalization*. London: Routledge.